

ЛЕКЦІЯ – ПРЕЗЕНТАЦІЯ

для Київського міського центру перепідготовки та підвищення кваліфікації

Особливості та шляхи детінізації економіки України

ВАРНАЛІЙ Захарій Степанович
Начальник НДЦ з проблем оподаткування
Національного університету ДПС України,
д.е.н., професор

ОСНОВНА МЕТА:

розкрити сутність тіньової економіки та визначити основні шляхи детінізації економіки України

- **ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ:**

- Визначити сутність тіньової економіки;
  - Розглянути структуру тіньової економіки;
  - Визначити соціально-економічні наслідки процесу тінізації;
  - Розкрити необхідність та сутність процесу детінізації економіки;
  - Визначити особливості та основні шляхи детінізації економіки України на сучасному етапі;
  - Проаналізувати процес реалізації політики детінізації економіки України в умовах глобалізації.
  - **Аудиторія:** державні службовці
-

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА

це економічна діяльність суб'єктів господарювання, яка не враховується, не контролюється і не оподатковується державою та (або) спрямована на отримання доходу шляхом порушення чинного законодавства.

ЕКОНОМІЧНЕ КОРІННЯ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ

– це суперечності між зростаючими потребами суб'єктів господарювання та обмеженими можливостями легального суспільного виробництва.

Необхідність дослідження ТІНЬОВОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

- *тіньовий сектор серйозно впливає на всі соціально-економічні процеси в суспільстві;*
- *потребує врахування при проведенні аналізу і прийнятті управлінських рішень;*
- *ігнорування цього явища здатне спричинити серйозні помилки при визначенні показників і розробці прогнозів.*

ЧАСТКА І ДИНАМІКА ТІНЬОВОГО СЕКТОРА Є ІНДИКАТОРОМ:

- *рівня цивілізованості і соціально-економічного розвитку суспільства;*
- *потенціалу і сталості правлячого режиму і державного ладу;*
- *відповідає основним соціально-економічним тенденціям у державі (відношення застій криза)*

Актуальність розробки проблем детінізації для України

- Україна, як і більшість пострадянських країн, є країною з критичним рівнем тіньової економіки та корупції;**
- Україні необхідно визначити власну довгострокову модель розбудови держави шляхом перебудови “тіньової парадержави”;**
- Необхідне вивчення, переосмислення і використання досвіду державної протидії негативним проявам тіньової економіки в країнах ЄС.**

Рівень тінізації економіки України

- За оцінками МВФ, обсяг тіньової економіки у ВВП України у 2005 р. становив близько 52% (серед країн СНД більший показник лише у Грузії – 63% та Азербайджані – майже 60%, тоді як у Росії – близько 40%).
- За розрахунками Держкомстату України, рівень тіньової економіки становив у 2001 р. – 16,3% ВВП, у 2002 р. - 17,7%, у 2003 р. – 17,2%, у 2004 р. – 18,8%, у 2005 р. – 18,1%.
- За оцінками НБУ, сума готівкової валюти на руках у населення зросла за 2006 рік на 8,5 млрд. дол. США . В цілому за 2000-2006 рр. обсяги накопиченої у позабанківському обігу валюти зросли на 17,7 млрд. дол. США.
- У традиційному рейтингу економічних свобод Україна за результатами 2006 р. зайняла 125 місце з 161 (Естонія – 12 місце, Литва – 22, Вірменія – 32, Грузія – 35, Казахстан – 75, Киргизстан 79, Молдова – 81, Росія – 120)

Структура тіньової економічної діяльності

ТІНЬОВА ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

“Неформальна економіка”

Легальне (нерегламентоване) виробництво товарів і надання послуг

- виробництво у домашніх господарствах
- надання послуг на непостійній основі
- здача нерухомості в оренду
- невеликі підробітки

“Підпільна економіка”

Порушення у межах дозволеної економічної діяльності

- нелегальне виробництво офіційно дозволених товарів (послуг)
- ухилення від сплати податків та інших обов'язкових платежів у межах офіційної економіки
- валютно-фінансові та фондові порушення в межах офіційної економіки

“Незаконна економіка”

Здійснення заборонених видів діяльності

- кримінальний промисел (наркотики, військова зброя, проституція тощо)
- розкрадання
- шахрайство
- рекет
- корупція

Чинники тінізації економіки України

- політична невизначеність, недовіра до дій влади, високий рівень бюрократизму;
- недостатність інституційного забезпечення економічної політики;
- неефективність управління державною власністю і захисту прав власників;
- системні вади податкової системи (у т.ч. непередбачуваність та непрозорість державної політики у фіскальній сфері);
- незбалансованість державної регуляторної політики;
- недосконалість бюджетної політики;
- деформація структури зайнятості;
- слабкість судової влади;
- корупція;
- утворення тіньової парадержави;

ТІНЬОВА ПАРАДЕРЖАВА

це утворення макроекономічного рівня державного типу, в якому, внаслідок високого рівня корупції та тінізації, державні послуги та суспільні блага розподіляються за ринковими принципами. У такому утворенні остаточно формуються та ефективно діють корупційні ринки державних послуг та суспільних благ.

ТІНЬОВА ПАРАДЕРЖАВА ВКЛЮЧАЄ:

- ринок адміністративно-господарських рішень;**
- ринок державних посад;**
- неформальну кадрову політику;**
- ринок державних привілеїв;**
- тінізовану виборчу систему;**
- ринок державного захисту прав та свобод громадян;**
- ринок державної освіти і науки;**

РЕЙДЕРСТВО

ЦЕ СИЛОВЕ ЗАХОПЛЕННЯ АБО ПОГЛИНАННЯ ПІДПРИЄМСТВ.

В Україні рейдерство набуває вражаючих масштабів, надмірного цинізму та агресії.

НАСЛІДКИ РЕЙДЕРСТВА:

- негативно впливає на підприємницький клімат;**
- дестабілізує роботу вітчизняних підприємств;**
- руйнує трудові колективи;**
- формує несприятливий інвестиційний клімат та імідж країни.**

Чинники розвитку рейдерства в Україні

- слабкість правової системи;**
- недосконалість судової влади;**
- корумпованість органів влади;**
- відсутність державних інститутів, які б ефективно захищали права власника;**
- низький рівень правової культури;**
- правовий нігілізм як у суб'єктів господарювання так і представників органів влади;**
- сумісний передісторія приватизації об'єктів тощо**

РЕЙДЕРСТВО В УКРАЇНІ

- За експертною оцінкою, **щорічний обсяг сегмента поглинань і злиттів** (без приватизації) становить близько **3 млрд. дол. США**.
- **60-70% поглинань** мають **недружній характер рейдерських захоплень**.
- Рейдерство набуло в Україні системного характеру. **Кількість захоплень сягає 3000 на рік**.
- У країні діє щонайменше **40-50 спеціалізованих рейдерських груп**, які складаються з досвідчених юристів та економістів. **Результативність атак – майже 90%**.
- Українське рейдерство має **відчутну кримінальну складову**: протиправні дії чиняться із залученням збройних формувань, а подекуди – навіть співробітників правоохоронної системи.

ВІДПЛИВ КАПІТАЛІВ З УКРАЇНИ

ПРОДУКТИВНИЙ ВІДПЛИВ КАПІТАЛІВ відбувається за операціями, які мають законний характер і є доцільними з точки зору зміцнення міжнародних зв'язків та позицій України на світовому ринку.

НЕПРОДУКТИВНИЙ ВІДПЛИВ КАПІТАЛІВ – це операції, здійснення яких має протиправний характер або є неефективним для країни. До них відносяться операції з метою оптимізації умов інвестування, ухилення від оподаткування, легалізації коштів тощо.

Канали та схеми непродуктивного виведення капіталів:

- операції у сфері зовнішньоекономічної діяльності;**
- інвестиційні операції;**
- операції з цінними паперами;**
- операції фізичною спрямованістю та нерезидентності**

ОБСЯГИ НЕПРОДУКТИВНОГО ВІДПЛИВУ КАПІТАЛІВ

- **За розрахунками НБУ, непродуктивний відплив капіталу у 2002-2006 рр. оцінюється у 22,4 млрд. дол. США.**
- **За даними Державного комітету фінансового моніторингу, протягом 2003-2006 рр. за сумнівними операціями з України виведено майже 52 млрд. грн.**
- **За оцінками науковців, щорічні обсяги непродуктивного відпливу капіталів з України становлять 1,5-3 млрд. дол. США. З 1991 р. виведено 50 млрд. дол. США.**
- **За розрахунками ОЕСР, обсяг капіталів, виведених за межі України з 1991 року, становить 20 млрд. дол. США.**
- **За 2004 – 9 місяців 2006 р. непродуктивний відплив капіталу за операціями, що фіксуються платіжним балансом, становив 12,9 млрд. дол. США.**

Наслідки тінізації для офіційного сектору економіки

- втрата податкових надходжень до бюджету;**
- ускладнення виконання фінансових зобов'язань держави;**
- недієвість управлінських рішень;**
- скорочення внутрішніх інвестиційних ресурсів;**
- зменшення інтересу потенційних стратегічних інвесторів;**
- зростання рівня криміналізації суспільства через**

Наслідки недостатності державних зусиль щодо подолання тінізації економіки

- викривлення принципів громадянського суспільства;***
- формування негативного іміджу держави серед міжнародної спільноти;***
- стримування надходження в країну іноземних інвестицій;***
- перешкоджання налагодженню торговельно-економічних стосунків українських підприємств із зарубіжними партнерами;***
- стримування євроінтеграційних зусиль України.***

ДЕТІНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ

це цілісна система дій, спрямована передусім на подолання та викорінення причин та передумов процесів та явищ тінізації.

СТРАТЕГІЧНА МЕТА ДЕТИНІЗАЦІЇ – істотне зниження рівня тінізації економіки шляхом легалізації тіньових капіталів, створення сприятливих умов для залучення їх в економіку.

Ефективність заходів щодо детінізації економіки, вжитих останнім часом

- **лібералізація правового поля для підприємництва** (скорочено кількість та тривалість перевірок підприємств, впорядковано процедуру реєстрації та ліцензування);
- **зниження рівня бартерних операцій** з 42,4% у 1997 р. до 2,3% у 2003 р.;
- **підвищення якості використання бюджетних коштів** шляхом обмеження негрошових форм розрахунків з бюджетом та переходом на казначейську форму обслуговування операцій;
- **подолання гіперінфляції** з 10260% у 1993 р. до 108,2% у 2003 р.; 112,3% у 2004р.; 110,3% у 2005 .; 111,6% у 2006 р.; 117,0% у 2007р., 122,3% у 2008р., 111,0% - за січень-жовтень 2009р.,
- **забезпечення надійності грошової одиниці, підвищення реальних грошових доходів населення, зміцнення довіри до банківської системи тощо;**

Державна стратегія детінізації економіки

- створення умов для легалізації зайнятості;*
- сприяння розвитку банківської системи та забезпечення ефективної діяльності фінансових ринків;*
- скорочення рівня монополізації виробництва та розвитку конкурентного середовища;*
- підвищення ефективності економ. механізмів державного нагляду та контролю за підприємницькою діяльністю;*
- посилення правового захисту майнових прав держави;*
- забезпечення прозорості у сфері виконавчої влади;*
- підвищення ефективності системи управління корпоративними правами;*
- розробка відповідного правового забезпечення процесу*

Заходи щодо детінізації економіки

- „амністія” капіталів некримінального походження, які спрямовуються в інноваційну сферу та інші пріоритетні сектори;
- запровадження податкових стимулів до нагромадження та інвестування коштів в інноваційний сектор;
- реальне спрощення погоджувальних та дозвільних процедур щодо здійснення підприємницької діяльності;
- впровадження наявних теоретичних розробок щодо виявлення напівлегальних фінансово-промислових угруповань та ліквідації виявлених схем іллегалізації капіталу;
- обов'язкове обґрунтування джерел походження грошових коштів при купівлі товарів, вартість яких перевищує певну заздалегідь визначену суму;
- залучення до реалізації стратегії легалізації представників міжнародних організацій, спеціалізованих на протидії нелегальному

Запобігання непродуктивного відтоку капіталів з України

- забезпечення дієвого захисту та державних гарантій прав власників та інвесторів;**
- забезпечення стабільності, прозорості та однозначності норм законодавства у сфері оподаткування та валютного регулювання, покращання інвестиційного клімату;**
- подолання тіньових явищ у сфері зовнішньоекономічної діяльності, зокрема, у системі митного регулювання;**
- прискорення розвитку фінансових ринків та корпоративного сектора у відповідності до європейських стандартів;**
- істотне підвищення ефективності боротьби з корупцією та організованою злочинністю, зокрема у фінансовій сфері.**

Заходи щодо детінізації політичного процесу

- моніторинг власності державних службовців і депутатів усіх рівнів;**
- заборона анонімних пожертв, внесків іноземних компаній та неприбуткових організацій на користь суб'єктів виборчого процесу;**
- опублікування щорічних фінансових звітів діяльності політичних партій;**
- проведення офіційного та громадського фінансового моніторингу використання виборчих фондів;**
- зняття обмежень щодо розміру виборчого фонду при одночасному посиленні контрольних-ревізійних заходів щодо джерел надходження коштів;**
- посилення контролю за виконанням заборони на здійснення підприємницької діяльності державними службовцями;**

Ключові питання для самоконтролю:

- Що таке тіньова економіка?
  - Які основні складові тіньової економіки?
  - Які основні соціально-економічні наслідки тіньової економіки?
  - Основні особливості та рівень тіньової економіки України.
  - Що таке рейдерство та які його обсяги і наслідки в Україні?
  - Що таке непродуктивний вивіз капіталу та які масштаби його для України?
  - У чому полягає необхідність процесу детінізації економіки?
  - Розкрийте особливості та основні шляхи детінізації економіки України.
  - Визначить основні проблеми реалізації державної політики детінізації економіки України.
-

Список рекомендованої літератури:

---

1. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): Монографія. – К.: КНТЕУ, 2004. – 759 с.
  2. Варналій З.С. Тінізація малого підприємництва (економічні та правові аспекти). – К.: Інститут приватного права і підприємництва АПН України, 1998. – 55 с.
  3. Мазур І.І. Детінізація економіки України: теорія та практика: Монографія. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2006. – 239 с.
  4. Мандибура В.О. “Тіньова” економіка України та напрями законодавчої стратегії її обмеження. – К.: Парламентське видавництво, 1998. – 135 с.
  5. Попович В.М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки: Монографія. – Ірпінь, Академія ДПС України, 2001. – 524 с.
  6. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / За ред. З.С. Варналія. – К.: НІСД, 2006. – 576 с.
  7. Турчинов О.В. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження. – К.: Артек, 1995. – 300 с.
-